

Kiitän mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksestä Rikosseuraamuslaitoksen organisaation ja rikosseuraamusalan koulutusjärjestelmän uudistamista koskevaksi lainsäädännöksi.

Lausunnossani keskityn Rikosseuraamusalan koulutuskeskukseen kohdistuviin uudistuksiin ja erityisesti vartijakoulutuksen muuttamiseen. Esitän huoleni 1) vankiloiden mahdollisuuksista toteuttaa riittävää ja pätevää opintojen ohjausta nykyisessä yliasutustilanteessa, 2) opintososiaalisten etujen poistamisen vaikutuksista, 3) rikosseuraamusalan tutkinnon laadun ja tasalaatuisuuden heikkenemisestä ja 4) uudistuksen vaikutuksista vankiloiden toimintakulttuurien eriytymiseen.

Hallitus esittää, että tämänhetkisen vartijakoulutuksen rinnalle otettaisiin toinen opintopolku, jossa toisen asteen koulutuksen saaneet vartijat voisivat saada vartijan pätevyyden etäopiskelun ja työn ohessa tapahtuvan ohjauksen kautta. Tarkoituksena on nopeuttaa ja lisätä pätevän henkilökunnan saamista vankiloihin, mikä on hyvin ymmärrettävää rikoslakiin tehtyjen muutosten aiheuttamassa tilanteessa. Vankiluvun kasvattamisen myötä suunnitellaan nyt kuitenkin ratkaisuja, jotka heikentäisivät vankiloita lyhyellä ja pitkällä aikavälillä.

1) Työssäoppimisen malli resurssipulasta kärsivissä vankiloissa

Ensimmäinen merkittävä riski, jonka haluan tuoda esille, liittyy koulutuksen vastuun siirtämiseen vankiloille vartijakokelaiden ohjaamisen muodossa. Vankiloiden henkilöstöresurssitilanne on erittäin vaikea jo valmiiksi ja henkilökunnan aika kuluu vankila-arjen perustoimintojen ylläpitämiseen. Opiskelijoiden ohjaaminen kuormittaisi tässä tilanteessa jo valmiiksi äärirajoilla toimivaa henkilöstöä. Tällaisissa olosuhteissa on hyvin todennäköistä, että ohjaaminen jäisi pinnalliseksi. Lisäksi esimerkiksi Vantaan vankilan lausunnossa todetaan, ettei kaikilla yksiköillä ole riittävää pedagogista osaamista ohjaamiseen, mikä edelleen heikentäisi koulutuksen laatua. Samalla vartijakoulutuksen valtakunnallinen yhdenmukaisuus jäisi toteutumatta.

2) Koulutukseen hakeutumisen vetovoimatekijät

Toinen riski liittyy kustannussäästöihin, joita haetaan opintososiaalisten etujen (ilmainen majoitus ja lounas) karsimisella. Tällä voi olla merkittävä vaikutus opiskelijaksi hakeutumisen kannalta. Vartijakoulutettavien lisäämisen yksi merkittävä haaste on koulutuksen ja työn houkuttelevuus. Poistamalla opintososiaaliset edut

opiskelijoilta päädytään suurella todennäköisyydellä muutosten tavoitteisiin nähden kontraproduktiivisiin seurauksiin.

On mahdollista, että uusi koulutusväylä lisäisi päteviksi katsottujen vartijoiden määrää. Uuden väylän kautta koulutukseen hakeutuisi todennäköisesti jo valmiiksi vankiloissa työskenteleviä henkilöitä, jotka ovat motivoituneita jatkamaan työssään. On kuitenkin epävarmaa, lisäisikö uudistus vartijoiden määrää kokonaisuudessaan, mikä esitetään vankeinhoidon kiireellisenä tarpeena ja lakimuutoksen keskeisenä perusteluna (vaikka tätä ei esitetäkään kohdassa 3.2.).

3) Vartijakoulutuksen heikentyminen

Kolmanneksi haluan tuoda esiin, miten kaavaillut muutokset heikentävät vartijakoulutusta. Vartijakoulutuksen keskeisenä tehtävänä on välittää ja iskostaa opiskelijoihin vankeinhoidon periaatteet, ideaalit ja eetos. Nämä asiat eivät kuitenkaan ole luonteeltaan sellaisia, että ne omaksuttaisiin lukemalla monisteesta ja opettelemalla ulkoa. Sen sijaan ne edellyttävät ryhmäoppimista, kasvokkaisia keskusteluja ja väittelyitä, mahdollisuutta kyseenalaistaa ja kuulla perusteluita. Tämä huomio koskee erityisesti suunnitteilla olevaa uutta opintoväylää, jossa opiskelu tapahtuisi pääsääntöisesti verkossa, mutta myös jo käytössä olevaa opintolinjaa, jota halutaan siirtää enemmän verkossa toteutettavaksi. Tämä niin sanottu ”opetuksen monimuotoistaminen” ei ole omiaan ylläpitämään, saati parantamaan opetuksen laatua.

Nykyisen koulutuksen katsotaan vastaavan hyvin Euroopan neuvoston CDPC-komitean suosituksia rikosseuraamusalan valvontahenkilöstön koulutuksesta, jonka mukaan valvontahenkilöstön koulutukseen sisältyy seuraavat osa-alueet: rikosseuraamusalan tavoitteet, oikeudellinen viitekehys, toimintakäytännöt ja niitä koskevat säännökset, perus- ja ihmisoikeudet, ammatillinen etiikka, vankilaturvallisuus, voimankäyttö, itsemurhat ja itsensä vahingoittaminen, psykologiset, sosiaaliset ja kriminologiset näkökohdat, riskinarviointi, rangaistusajan suunnittelu ja toteutus, raporttien kirjoittaminen, luottamuksellisuus, sosiaalisen median käyttö ja tietosuoja, tietojärjestelmien käyttäminen, työskentely nuorten vankien kanssa, sukupuolivaikutusten tunnistaminen, mielenterveyteen, heikkolahjaisuuteen ja päihderiippuvuuteen liittyvien ongelmien tunnistaminen, syrjivien käytäntöjen tunnistaminen sekä ammatillisen tuen merkitys henkilöstölle. Alleviivatut osa-alueet ovat sellaisia, joiden oppimisen ei voi nähdä tapahtuvan riittävän syvällisesti verkko-opintojen välityksellä.

Useissa kriminologian alan tutkimuksissa, sekä Suomessa että muissa länsimaissa, on todettu, että vangin kokemus vankila-ajasta kytkeytyy keskeisiltä osin vankien ja

henkilökunnan välisiin suhteisiin. Lisäksi tutkimuksissa on huomattu, miten tärkeää desistanssin näkökulmasta ovat prosessuaalisen ja distributiivisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen ja luottamuksen syntyminen vangin ja henkilökunnan välille. Nämä vankilan elementit toteutuvat vain, jos henkilökunta on riittävällä tavalla omaksunut vankeinhoidon oikeudellisen ja eettisen viitekehyksen sekä kriminologisen ymmärryksen rikollisuuden syistä ja desistanssin edellytyksistä.

4) Vankiloiden toimintakulttuurien eriytyminen

Edellä kuvatuista syistä uudistus toisi mukanaan neljännen vakavan riskin, joka liittyy vankiloiden toimintakulttuurien eriytymiseen. Vankilaa koskevien kriminaalipoliittisten ratkaisujen yhteydessä on ymmärrettävä, minkälaisia erityislaatuista sosiaalisia ympäristöjä vankilat ovat. Ne eivät ole vain juridisia ratkaisuja, vaan erityisiä suljettuja ympäristöjä, joissa kriminaalipoliittisten linjausten toteutuminen sekä lakien ”käyttö” ja jalkauttaminen tapahtuvat vankilan kulttuurisen tason välityksellä. Sekä ulkomaiset, että kotimaiset kriminologit ja oikeussosiologit ovat tutkimuksissaan osoittaneet, miten vanki- ja vartijakulttuurit kehittyvät tässä erityisessä ympäristössä ja miten vankilan sosiaaliset normit ohjaavat juridisten normien toteutumista. Tämä ei ole vain huono asia, mutta se on eräänlainen väistämättömyys, joka lainsäädännössä on otettava huomioon.

Suomessa vartijakulttuuriin ja vankiloiden johtamisen kulttuuriin liittyvää eriytynyttä valtaa on pidetty ongelmallisena erityisesti vankien oikeusturvan näkökulmasta ja sitä on haluttu rajoittaa yhtenäistämällä toimintamalleja ja siirtämällä valtaa vankiloilta rikosseuraamuskeskuksille, asiakasarviointikeskuksille ja keskushallinnolle. Vankiloiden toimintakulttuurien muuttuminen on tyypillisesti hidasta ja aiheuttaa vastarintaa. Lakien, yhtenäisten toimintamallien ja kriminaalipoliittisten tavoitteiden pakottaminen on erittäin vaikeaa, ellei vankiloiden toimintakulttuuriin pystytä vaikuttamaan.

Tässä kohtaa uusien vartijoiden rekrytoimisella ja kaikille yhtenäisellä koulutuksella on suuri merkitys. Vartijakoulutus on siis keskeinen mahdollisuus vaikuttaa vankiloissa kehittyneeseen ammatilliseen ja toimintakulttuuriin. Työssäoppimismallissa, jossa vartijakoulutus tapahtuisi pääasiassa etäopiskeluina ja vankilassa tapahtuvana ohjauksena, siirtyisi vankilan toimintakulttuuri sellaisenaan seuraavalle vartijasukupolvelle. Uudistus vahvistaisi vankiloiden toimintakulttuurien eriytymistä ja heikentäisi mahdollisuuksia vaikuttaa vankiloiden käytäntöihin kriminaalipoliittisella ohjauksella. Tämä heikentäisi edelleen vankien yhdenvertaista asemaa suomalaisissa vankiloissa.

Lopuksi

Yhdyn muiden lausunnonantajien huoleen Kriminologian kirjaston tulevaisuudesta. Kirjasto on erittäin korkeatasoinen ja se sisältää laajan kokoelman päivittyntä kriminologista kirjallisuutta, jota on vaikea löytää edes yliopistojen kirjastoista. Kirjaston säilyminen on tärkeää paitsi rikosseuraamustutkinnon suorittajille, myös suomalaisille kriminologian opiskelijoille ja tutkijoille.

Lausunnossa nostamistani syistä kannatan mallia, jossa rikosseuraamustutkinnot suoritetaan jatkossakin RSKK:n ryhmämuotoisena ja pääosin läsnä opiskeluun perustuen. Vartijapulan keskeisin ratkaisu on pysäyttää vankimäärän kasvu purkamalla viimeaikaisia kriminaalipoliittisia päätöksiä mm. ensikertalaisuusmääritelmän suhteen, keskeyttämällä varmuusvankeuden valmistelu ja laajentamalla yhdyskuntaseuraamuksen käyttöä.

Mikäli esitys palautetaan valmisteluun, on mielestäni ehdottoman tärkeää, että siinä osallistetaan RSKK:n opetushenkilökuntaa. Samalla on syytä huomioida, että lakimuutoksen perustelut perustuvat heidän mukaansa oleellisilta osin virheellisiin tietoihin.

Kunnioittaen,

Helena Huhta,
Tutkijatohtori
Kriminologian ja oikeuspolitiikan laitos